

УДК 343.32

О. Д. Комаров,
асистент кафедри кримінального
права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого;
Д. С. Косінова,
студентка 3-го курсу Інституту
підготовки кадрів для органів юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

У статті розглядаються форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 258⁵ КК України. Здійснено аналіз сучасного законодавства України у сфері протидії фінансуванню тероризму, наведено відмінності між фінансуванням терористичних груп та злочинних організацій. Розглянуто співвідношення фінансування тероризму із суміжними злочинами та встановлено правила кваліфікації фінансування тероризму за ознаками об'єктивної сторони відповідно до чинного законодавства.

Ключові слова: *тероризм, фінансування тероризму, терористична діяльність, об'єктивна сторона, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом.*

Постановка проблеми. Науковий інтерес до проблеми тероризму останнім часом посилюється. Це обумовлено тим, що тероризм як форма збройної чи інформаційної боротьби, навіть маючи асиметричний характер, є найефективнішою формою не просто опору, а й сучасної війни¹.

Як наголошують учені, геополітичне розташування України також сприяє тому, що члени іноземних та міжнародних терористичних формувань намагаються використовувати її територію і фінансову систему для забезпечення власної діяльності. Наявність таких тенденцій свідчить про необхідність розробки та вживання заходів, у тому числі й кримінально-правових, спрямованих на дотримання прав та інтересів населення України². Більше того, дестабілізуючі

¹ Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації : збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. М. Г. Гуцало. – К. : НІСД, 2011. – С. 8.

² Смелянов В. П. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства : монографія / В. П. Смелянов, Л. В. Новікова, М. Н. Семкін. – Х. : Кроссрод, 2007. – 216 с.

явища і процеси, що мають місце в Україні на сучасному етапі її розвитку, виводять проблеми кримінально-правової протидії тероризму на якісно новий рівень. Терористичні прояви набули поширеного, відносно масового характеру, і боротьба виключно з ними традиційними засобами свідчить про достатньо низьку ефективність такої протидії. Водночас для не лише якісної протидії, а й запобігання поширенню тероризму, необхідно в першу чергу позбавити терористичні організації джерел фінансування, звуживши їх можливості із матеріального самозабезпечення.

З огляду на наведене питання кримінально-правової протидії фінансуванню тероризму є надзвичайно актуальними на сучасному етапі державотворення і вимагають свого наукового переосмислення.

Стан дослідження. Проблеми кримінально-правової характеристики злочинів терористичної спрямованості знайшли своє висвітлення у працях таких вчених, як В. Ф. Антипенко, В. О. Глушков, В. П. Смельянов, В. С. Зеленецький, М. П. Кіреєв, В. С. Комісаров, В. В. Крутов, А. М. Лисенко, В. В. Мальцев, Г. М. Міньковський, Л. В. Новікова, В. П. Ревін, Є. Л. Стрельцов, М. В. Семикін, О. В. Шамара, Г. В. Овчинникова та ін.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень та праць, проблеми, пов'язані з терористичної діяльністю в Україні, мають багато невирішених питань, одним з яких і виступає об'єктивна сторона такого злочинного діяння, як фінансування тероризму.

Метою цієї статті є з'ясування об'єктивної сторони злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 258⁵ КК України.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день питання, пов'язані із фінансуванням тероризму, отримали своє регулювання як на рівні міжнародних, так і національних правових актів. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Так, до таких нормативно-правових актів належать: Євро-

пейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS № 90), яка була ратифікована Україною 17 січня 2002 р.; Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 31 липня 2006 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15 грудня 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 9 грудня 1999 р.

Національну антитерористичну законодавчу базу складають Кримінальний кодекс України, закони України «Про боротьбу з тероризмом», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а також укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України й інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів³.

Розгляд об'єктивної сторони неможливий без деталізації указанного елемента складу злочину, а також без аналізу диспозиції ст. 258⁵ КК України.

Об'єктивна сторона злочину, як відомо, – це зовнішній бік злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням, суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням та наслідками, місцем, часом, обстановкою, а також способом, засобами та знаряддями вчинення злочину.

Відповідно до ст. 258⁵ КК України фінансування тероризму – дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації). З наведеного визначення можна дійти висновку, що законодавець прямо не називає діяння, яке утворює собою об'єктивну сторону цього злочину, а обмежується лише вка-

³ Мостепанюк Л. О. Фінансування тероризму як вид терористичної діяльності в КК України / Л. О. Мостепанюк. – О. : Фенікс, 2011. – С. 198–200.

зівкою загального порядку: фінансування тероризму можуть становити будь-які дії; головне значення відводиться ознаці суб'єктивної сторони – меті: для встановлення наявності діяння, передбаченого ст. 258⁵ КК, необхідно, щоб такі дії були вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення певних проявів терористичної діяльності.

Вчені вказують, що об'єктивна сторона фінансування тероризму полягає у фінансовому або матеріальному забезпеченні, тобто наданні фінансів, коштів, матеріальних засобів тощо. Таке забезпечення може вчинятися щодо:

- окремого терориста;
- терористичної групи (організації);
- організації, підготовки або вчинення терористичного акту;
- втягнення у вчинення терористичного акту;
- публічних закликів до вчинення терористичного акту;
- сприяння вчиненню терористичного акту;
- створення терористичної групи (організації)⁴.

Натомість, у законах України «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 1) та «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (п. 50 ст. 1) під фінансуванням тероризму розуміється *надання* чи *збір* будь-яких активів з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково:

– для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією;

– для організації, підготовки і вчинення окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення те-

⁴ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред.: В. Я. Тацій, В. П. Пшонка, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін. – 5-ге вид., допов. – Харків : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.]. – С. 488.

рористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій.

Відтак, у вищенаведених законах форми фінансування обмежуються лише *наданням* або *збиранням* будь-яких активів. Такими ж є і форми фінансування тероризму, передбачені у ч. 1 ст. 2 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, де передбачено, що злочином за змістом цієї Конвенції є вчинене будь-якими методами, пряме чи опосередковане, незаконне та умисне *надання* коштів або їх *збирання* з наміром, щоб вони використовувались, або при усвідомленні того, що вони будуть використані для вчинення терористичної діяльності⁵. На думку О. В. Шамари, під наданням коштів у контексті вищенаведеної Конвенції слід розуміти активну дію, яка проявляється у вигляді передачі, переказу, пересилання чи переправлення іншим шляхом коштів адресату. Збирання (збір) коштів ученим розуміється як активна дія, суть якої полягає в можливості брати кошти з багатьох (різних) джерел⁶.

Водночас такий підхід є не єдиним існуючим у науці кримінального права. З огляду на те, що чинний КК у ст. 258⁵ не містить вичерпного переліку діянь, які утворювали б об'єктивну сторону цього злочину, деякі дослідники вказують, що вчинення такого злочину, крім збирання і надання активів, можливе й у формі провадження операцій з фінансовими активами. При цьому як способи вчинення фінансування тероризму зазначаються: безпосереднє передавання, переказ за допомогою банків та інших установ, переказ через так звані ісламські банки, використання розвинених небанківських (альтернативних) систем міжнародних переказів грошових коштів, перевезення готівкових коштів спеціальними кур'єрами, використання «фірм-

⁵ Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_518/print1433877101696811 (дата звернення: 01.04.2015). – Заголовок з екрану.

⁶ Шамара О. В. «Фінансування тероризму» — «фінансування терористичної діяльності»: співвідношення понять та їх розуміння для застосування у правозастосовчій практиці / О. В. Шамара // Державна безпека України : наук.-практ. зб. – 2011. – № 20. – С. 106.

оболонок» та підставних фізичних осіб тощо⁷. Такий підхід видається цілком обґрунтованим з огляду на те, що реальне життя, як і світова практика протидії фінансуванню тероризму свідчать, що іноді форми такого фінансування можуть виходити за рамки збирання і надання активів.

Разом із тим слід зазначити, що терористична загроза, яка існує протягом останнього часу в Україні, призводить до того, що кількість діянь, кваліфікованих правоохоронними органами за ст. 258⁵ значно збільшилася. У свою чергу, наявні й випадки, коли дії, які зовні підпадають під об'єктивну сторону фінансування тероризму, вчинені під впливом фізичного та психічного примусу. В таких випадках правоохоронним органам та судам слід ретельно встановлювати всі обставини справи, що можуть свідчити про вчинення дій, передбачених ст. 258⁵, у стані крайньої необхідності.

Так, протягом травня-липня 2014 р. представники терористичної організації «Донецька народна республіка», одягнуті в камуфльовану форму та озброєні вогнепальною зброєю, на автомобілі «Газель» прибули до цеху з ремонту металургійного обладнання ТОВ «Краматорський феросплавний завод» та висунули вимогу робітникам цеху здійснити технічне переобладнання зазначеного автомобіля, а саме обшити його листами металу з метою підвищення куленепробивних властивостей вказаного автомобіля для його подальшого використання у бойових діях. Начальника цеху, діючи під психічним примусом (погрозою розправи), дав вказівку підлеглим виконати роботи з переобладнання вказаного автомобіля, що дозволило терористам використовувати зазначений автомобіль як броньовану спеціальну техніку. Розглядаючи справу, суд звільнив начальника цеху від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 258⁵ КК України через те, що він із власної волі, добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомив правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяв розкриттю

⁷ Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. В. Драний ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – С. 13.

злочину, вчиненню якого сприяв, та не вчиняв дій, які передбачають відповідальність за інші злочини⁸.

В цьому випадку суд помилково звільнив начальника цеху від кримінальної відповідальності, оскільки в його діянні відсутній склад злочину через наявність обставини, що виключає злочинність діяння (наявність психічного примусу, що породжує стан крайньої необхідності), а, відтак, взагалі відсутня підстава для притягнення до кримінальної відповідальності.

Так само критичного осмислення вимагає і сама можливість визнання фінансуванням тероризму сплати грошових коштів, що відбувається з боку підприємців на тимчасово окупованій території представникам терористичних організацій в якості податків та зборів за ведення підприємницької діяльності. Відомості Єдиного державного реєстру судових рішень України свідчать, що з'явилася значна кількість кримінальних проваджень, в яких вищезазначені дії кваліфіковані органами досудового розслідування за ст. 258⁵ КК. І хоча наразі вироки у цих провадженнях ще відсутні, видається, що визнання таких дій фінансуванням тероризму веде до зайвої криміналізації, нагнітаючи соціальну напругу. З одного боку, надання таких коштів терористичним організаціям, безумовно, містить в собі ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 258⁵ КК, а з другого – припинення сплати таких коштів в якості податків терористичним організаціям неодмінно призведе до припинення підприємницької діяльності на окупованій території, що може мати наслідком соціальну катастрофу. Видається, що при застосуванні законодавства, в тому числі й кримінального, слід уникати зайвого правового ідеалізму і зважати на реалії. На наш погляд, сплата коштів в якості податків терористичним організаціям на тимчасово окупованій території може містити в собі ознаки діяння, вчиненого під фізичним чи психічним примусом, а, отже, і ві-

⁸ Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 22 вересня 2014 року у справі № 640/16005/14-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40550471> (дата звернення: 01.04.2015). – Заголовок з екрану.

дповідати умовам наявності крайньої необхідності. Тому при розслідуванні дій, об'єктивно пов'язаних із фінансуванням тероризму, особливу увагу слід приділяти встановленню не лише об'єктивної, а й суб'єктивної сторони таких діянь, а також факту вимушеності/добровільності надання коштів представниками терористичних організацій.

У диспозиції ч. 1 ст. 258⁵ КК України названо лише діяння, що утворює об'єктивну сторону фінансування тероризму, а тому такий злочин характеризується формальним складом і вважається закінченим із моменту вчинення будь-якої дії, передбаченою цією частиною статті. В. В. Драний вказує, момент закінчення фінансування тероризму залежить від форми діяння: при збиранні коштів – із моменту початку збирання матеріальних цінностей, поєднаного з метою забезпечення суб'єктів терористичної діяльності, незалежно від результатів такого збирання; при наданні матеріальних цінностей – із моменту безпосередньої передачі їх або суб'єктові терористичної діяльності, або особі, яка має передати їх такому суб'єктові; при здійсненні операцій з фінансовими активами – з моменту початку здійснення такої операції⁹.

Суспільно небезпечні наслідки є ознакою, за допомогою якої в законі утворюються кваліфіковані склади фінансування тероризму. Так, за ч. 2 ст. 258⁵ КК карається фінансування тероризму, що призвело до заподіяння значної майнової шкоди, а за ч. 3 – до інших тяжких наслідків. Оскільки закон не містить вказівки на те, який розмір майнової шкоди слід вважати значним, це поняття є оціночним. Деякі вчені вважають, що при визначенні значного розміру майнової шкоди від фінансування тероризму слід користуватися приміткою 2 до ст. 185 КК і визначати її з урахуванням майнового стану потерпілого та вважати наявною за умови, коли вона перевищує 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (н.м.д.г.)¹⁰. Під іншими тяжкими наслідками, натомість, розуміється екологічне забруднення значних

⁹ Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – С. 13–14.

¹⁰ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина. – С. 489, 206.

територій, масове отруєння чи захворювання людей, загибель однієї або декількох осіб, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній людині або середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, аварію поїзда, судна, тривале порушення нормальної роботи транспорту, підприємств та організацій тощо¹¹.

Слід зауважити, що об'єктивна сторона фінансування тероризму вичерпується діями, спрямованими на фінансове та матеріальне забезпечення діянь і осіб, указаних у ч. 1 ст. 258⁵ КК. Джерела ж такого фінансування можуть бути різними – як законними, так і незаконними. Якщо ж набуття предметів чи коштів, з яких здійснюється забезпечення тероризму, було здійснено у спосіб, що містить в собі ознаки іншого злочину (наприклад, шляхом контрабанди, через ведення наркобізнесу, торгівлю зброєю чи легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом), то такі дії об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 258⁵ КК не охоплюються і вимагають самостійної кваліфікації.

Дослідженнями експертів Групи з розробки фінансових заходів по боротьбі з відмиванням злочинних доходів було встановлено, що методи, які використовуються при фінансуванні тероризму, іноді відрізняються від способів, притаманних фінансуванню злочинних організацій, оскільки фінансування тероризму достатньо часто здійснюється за рахунок легальних джерел доходу¹². У випадку, якщо фінансування тероризму здійснюється за рахунок коштів, одержаних злочинним шляхом, вчинене слід додатково кваліфікувати за ст. 209 КК. Така кваліфікація необхідна, якщо фінансування тероризму здійснюється за рахунок коштів, одержаних внаслідок учинення: а) діяння, за яке КК передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі н.м.д.г., або б) діяння, вчиненого за межами України, якщо

¹¹ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина. – С. 489, 478.

¹² FATF Report: Financing of the Terrorist Organization Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL) February 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/financing-of-the-terrorist-organisation-ISIL.pdf> (дата звернення: 01.04.2015). – Заголовок з екрану.

воно визнається злочином, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, за кримінальним законом держави, де воно було вчинено, і є злочином за КК України. Якщо ж при цьому особа, яка здійснює фінансування тероризму, вчинила не лише легалізацію коштів, одержаних злочинним шляхом, а й є суб'єктом предикатного діяння, кваліфікація має відбуватися за сукупністю злочинів, яку утворюють: по-перше, діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; по-друге, безпосередньо легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК); по-третє, фінансування тероризму (258⁵ КК).

Комаров А. Д., Косинова Д. С. Объективная сторона финансирования терроризма

В статье рассматриваются формы объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 258⁵ УК Украины. Проанализировано современное законодательство Украины в сфере противодействия финансированию терроризма, приведены различия между финансированием террористических групп и преступных организаций. Рассмотрено соотношение финансирования терроризма со смежными преступлениями и установлены правила квалификации финансирования терроризма по признакам объективной стороны в соответствии с действующим законодательством.

Ключевые слова: терроризм, финансирование терроризма, террористическая деятельность, объективная сторона, легализация доходов, полученных преступным путем.

Komarov O. D., Kosinova D. S. The actus reus of the financing of terrorism.

The paper deals with forms of actus reus under the article 258⁵ of the Criminal Code of Ukraine. The authors analyzed the current legislation of Ukraine in the sphere of combating the financing of terrorism. Distinctive features between the financing of terrorist groups and criminal organizations are also examined. The article reveals the co-relation between the financing of terrorism and contemporaneous crimes. In addition, it is noted the rules of qualification of the financing of terrorism based on features of actus reus in accordance with the current legislation of Ukraine.

Key words: terrorism, financing of terrorism, terrorist activity, actus reus, money laundering.